

Organizacija pala Evropako arakhipe thaj kooperacija
Departamenti vaš o demokratikane institucije thaj manuškane hakaja

Ul. Miodowa 10
00-251 Warsaw, Poland

Tel: +48 22 520 06 00
Fax: +48 22 520 06 05

E-mail: bpri@odihr.pl
osce.org/odihr

Reporti kotar o regionalno kedimos vaš o kheripe e Rromengro

12-13. septembri 2012. berš

Zagreb, Kroacia

Kotar o projekti

O projekto “Majlaće pindarimata kotar i praksa ani inkluzija e Rromengi” (BPRI), si jek regionalno projekti ande Lunalirigasko Balkani. O fundo akale projektosko si te sikhavel e inkluzija e Rromengri ando regioni thaj Kosovo*, save kamen te den pes ani unija e Evropaki sar phuvja kotar OEBS rig. Akava projekto si pokimo kotar o love katar i Unija Evropaki (90%) thaj OSCE (10%).

Kotar o Akciono plano pala e Rroma thaj e Sinti kotar OSCE ano berš 2003, e Dekada e romengi thaj e nacionalni planurja, e strategije pala e integracija e Rromengi, o rajipe, e organizacije kaj naj kotar e rajipenata numa kaj keren buti pala e integracija e Rromengi thaj keren buti pala e pućimata Rromenge ani Lunalirigasko Balkani, kamenas te keren buti khetanes, te šaj te keren promocija pala kadesavi inkluzija e Rromengi thaj te maren pe mamuj e diskriminacija e Rromengi generalno.

O direktorato pala o buxljaripe e Evropako kerdja but bešimata po ućo niveli pala e Rroma haj dine but phangle lafija thaj dokumentacija. Te kamasas te das ćaćes e Rromen odova so mangel e Rroma e rajipenata kam musaj te roden thaj te arakhen neve solucije pala kadaja integracija. E organizacije kaj naj phangle kal rajipenata, specijalno e Rromane organizacije, kam musaj te roden neve inkluzivne solucije thaj te den дума andar o status e romengo.

O programo kotar o BPRI kam del aźuturi ande odova procesi te šaj te arakhadjol neve programurja thaj kam del aźuturi pe kooperacija maškar e lokalno thaj nacionalno rajipenata, biphangle institucije thaj maškar o amalipe. O pućibe pala kheripe sitoj jek kotar o pandž komponente save o projekto ka ćerel buti: 1. Participacija ani politikani thaj putardo trajo hem anibe decizija; 2. Akcesi pala hakajesko aźutiribe; 3. Legalizacija e kherengri thaj e Rromane kheripnaske; 4. Maribe e diskriminacije thaj sikhavipe i transparencija e Rromengi thaj 5. Regionalno koperacija.

O fundo e khedipnasko

O fundo e projektosko sito te aźutirinel e Governmento thaj biraipkane organizacije to laćaren o nacionalno thaj lokalno mehanizmi vaš i legalizacija thaj laćaripe o bešipne e Rromengo. Sebepi i legalizacija thaj o naisipe na sine majbut laćhardi i opcija ano savutno khererutnipe, i koferencija ka vaćarel kotar o potencijano konekcije e socijakno kheripnaja. O anibe e dženen kotar o Ministerio thaj komune save ćeren buti pala kheripe, akava khedimos ka:

- ćerel promocija baš o promibe o experience avere modelia kheripnaske thaj laćaripaske;
- vazdel o ćaćipe kotar o socijalno kheripe thaj realizacija e hakajengri baš o kherutnipe;
- sikhavel o izazovia savi i intrgracije e Rromengri ani relacija e kherutnipaja.

* This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/99 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence.

Best Practices for Roma Integration
Supported by OSCE participating States

Project funded by the EU

Implemented by

O džene save lelje than ano khedimos

O džene save ljlje than ande akava kedimos sito representorja kotar majbut 20 komune, thaj Rroma koordinatoriya, 7 Ministeria save čeren buti pala kherutno plania thaj/jase asocijacija, institucije, biraipkane organizacije hem avera ekspertija save čeren buti vaš o kheripe.

Anglomothovipe

I OSCE butikani definicija vaš o ilegalno čedro kheripe sitoј “svakova manuškano kheripe save si čerde bizo konstrukcijakro dokumenti jase hakajesko koristibe i phuv.”¹ O problemi e legalizacija sitoј jek kotar majbari presija savi si dikhli ande 2003 OSCE Akciono Plani vaš o lačharibe e situacije Rromengi thaj Sinti ande OSCE regija.² Ko majbut jurisdikcije ando Lunaligasko Balkani, isibe o hakajesko bešipne si o prerekviziti to astare avera hakaja. O Rroma save bešen ando informalno bešipe isilen nabut opravdime napia baš o kheripe thaj olengri evikcija/paldibe kotar o bešto than sito but manglo. Odola pana isilen pharipe vaš i registacija, edukacija thaj avera publikane servisija. Anibe o reso baš o kheripe thaj informalno bešipe musaj te marelpe sebepi o socijalno marginalizacija thaj ekskluzija.

Informalno Rromane bešipa sito ko savutne jurisdikcije ano Lunaligasko Balkani. Ko 2002, i OSCE Misija ande Bosna thaj Hercegovina identificirinja 100 informalno bešipa kote si o Rroma, thaj ko 30 komune kote bešte paše 22,000 džene. Ani Srbija, kotar o 590 Rromane bešipa, sikhavdo sito kaj pobuter 35% si ilegalno vazdime thaj okola 35% sito kombinacija ilegalno thaj legalno bešipne.³ Atoska, po buter jurisdikcije kotar o čačutni data ando Rroma thaj olengro numero nane dendo.

O bešipe thaj olesko anglalipe ande Rroma musaj te ovel čerdo ano rami e 10 Jekhipaskre Genralno Principea vaš i majlači experience, savo uzal odova dikhel thaj o instrumentija Evropakre Unijakre thaj aktivno participaciia e Rromenari.

Majbut kotar o prezentacije e dženengri

- ❖ Legalizacija e (Rromane) Kherengri ano Kanuni thaj ano Čačipe, o Rajo Zarko Hadzi-Zafirov, Juristi kotar i Makedonsko Juristikani Asocijacija, ex- Republika Makedonija

O majučo baripe baš i bikanunesko kontrukcija ko palune duj dekade thaj o problemija infrastrukturakre legardže o governmento te anel o Kanuni vaš o tretmani e bilaće kontrukcijenge ano 2011. berš. O paluno dive bičalibaske i aplikacija vaš i legalizacije si 6 čhon-masek pala i aplikacija e kanuneski. Ko akava vakhti (mart - septembri 2011), 353,800 rodiba vaš i legalizacija siton bišalde (20% ki Skopje).

O rodipe vaš i legalizacija musaj te ovel pratimi e bijandimsako lileja jase kopija certifikati e personalno lilesko, adjahare da evidenca soј pokimo o publikano servisi (elektrika, pani, thaj aver). Aleternativno, ako našti dena evidenco kotar o pokibe publikano servisesko, o aplikanto musaj te del hramomo soј o objekto sine angleder odova Kanuni.

Ko komune kaj isi but Rroma (sar Šuto Orizari, Štip, Prilep thaj Kumanovo), dži 45,800 aplikacije sitoј bičalde (dži 13% sito pozitivno). I participacija e Rromengri ko legalizacijakro procesi sine nezgodno sebepi bute lovengro reporti (EUR 100 savi si komparacija e socijalno standardea thaj pokimos kotar o EUR 25 masekoske), biregulisimo than bešipaske, inčeripe thaj nanipe avera dokumentija (sar soј pokimes publikane servisija).

- ❖ Rromani integracija ande socijalno bešipne, Rajo Marko Canović, Pošertuno Ministro, Ministerio vaš o turizmo thaj inkeripe, Governmento Montenegro

O Governmento Montenegro akana čerel buti ano drafti Kanunesko vaš o Socijalno kheripe – publikani debata inekerelpe hem adžikerelpes akava Kanuni te ovel adoptirimo ano 14. Oktobri. O beneficije vaš o socijalno kheripe sito o džene save našti činen čera ando marketi. Ponauduri,

¹ OSCE Misija ande BiH, Reporti kotar o Informalno bešipne ande BiH, 2003, p. 3. <http://www.osce.org/node/14860>.

² OSCE Akcionosko plani vaš o lačharibe i situacija e Rromengi thaj Sinti ande OSCE regija <http://www.osce.org/odihr/17554>.

³ Ljegarutno vaš i legalizacija e informalno Rromane bešipnasko.

<http://www.romadecade.org/files/downloads/14th%20ISC/Guidelines%20ISC%204-5%20Sept%2008%20Macura.pdf>.

kerelpe diskusija da li o Rroma musaj te oven ando Kanuni sar specijalno grupa. Socijalno kheripe nane vareso nevi inicijativa ki Montenegro, numa o draft Kanuni thaj olesko fundo si te del po zoralo hakajesko rami thaj regulacije.

Ponauduri, ki konstrukcija e socijalno kherengre, o draft Kanuni dikhela pana varesave beneficije save si kreditija baš o činibe o čhera, butevahtesko krediti kotar o kompanije jase korporativne privatna firme, thaj aver.

O Developmenti e nacionalno programesko vaš o socijalno čhera thaj lokalno programo sito planirimo sar metoda budžetesko resursi. O draft Kanuni sikhavi o formiribe e čhereski agencija savi ka inkeri thaj lačhari o socijalno čhera, ka čerel definicija vaš o krterijumia, thaj aver. Numaj, varesave komune ka ovel len šajipe te formirinen agencije khupatne.

Montenegro lel than ande Sarajevsko procesi savo počmingja ano 2005. O governmento dengja sugestija vaš o projektia ano Konik kherutno than ande Podgorica, savo isile 90 čherutne jedinice.

Čherutni korporativno banka sine formirimi e Italijansko koperacija. O manuša isilen šajipe te arakhen olengre love dajek vahti thaj činen jase namestinen olengre čhera ko lače uslovia. Esavki inovativno solucija si mangli soske o manuša trebul 2.5 prosečno plate te činen 1m² ande Montenegro. But džene našti ljen love/kreditia kotar o marketi savo postojinel. Dži akana, socijalno čhera si dende 430 familijenge (1,100 dženege).

O governmento Montenegro si čačikane lačo ano procesi legalizacijakro. Dži akana si procena kaj 100,000 ilegalno čhera/objektia ande phuv. Phuvjakro stabiliteti odole objektengro si majbari briga. O Kanuni vaš i legalizacija si konektuimo ko orto piktura kote formiringja baza – sakova objekto savo si vazidmo palo odova momento (thaj nane sikhavdo ani piktura) našti ovel legalizuimo. O periodi vaš i legalizacija trajinel 9 masek/čhona. O aplikantija šaj pokinen i phuv ko rate (hari po hari) 20 berš lengre anglune bešipaske (10 berš ako nane olengro angluno bešipne). O komune ka len love anorami thaj vazden i valjandi infrastruktura.

- ❖ Izazovia ko urbano developmenti thaj Rromani integracija, Rajutni Svetlana Ristić, Gođarni, Ministaro pala konstrukcija thaj urbano developmenti, Governmento Srbija

Ko 2002. berš, o Governmento Srbijakro čergja jek studija kotar o Rromane čherutne objektia ande Srbija. Akava reporti⁴ identificiringja 593 čherutne objektia save bešte 247,591 džene (thaj IRL džene 19%). 4.7% bešte thana sito kategorisime sar teled o stadardi (43.5% 'bihigijensko' thaj 41.2% džikaj opremime). 19% čherutne bučengro si kategorišime sar "bi dživdipaske unitija".

I anorameski politika ki Srbija sine kotar o anibe o Nacionalno akciono plani vaš o kherutnipe Rromengo ano 2005. berš thaj sikhavel *Instrukcije vaš i legalizacija thaj anglalipe e Romane khetuenipaske* savo si kerdo 2007. Thaj pratimo e Nacionalno strategija vaš o anglalipe e Rromane pozicijakro ani Srbija ando 2009 (savo inkeri pherdo akciono plani kotar o kherutnipe). I Strategija mothovi smernice save inčeren rekonstrukcija thaj legallizacija Rromane kherutnipaski, pobuxliji integracija e Rromengi, anglalipe e anorameksere politika, thaj aver.

Ko lokalno liveli, o governmento finansiringja developmenti 10 planengro ande 8 korkorodirekcije. Štar planija sine adoptirime (ko komune Srbobran, Knjaževac, Opovo thaj Niš), trin tane ki revizija thaj trin tane ki faza agoribaske. O governmento ka nastavinel te finansirinel o developmenti thaj o dokumentija (divizija o phuvja, infrastruktura) ko komune save adoptiringje o akciono planija. Ponauduri, postojinel na odobor baro interesi kotar varesave komune.

O suporti ka nastavinel kotar i IPA 2012 projekti savo ka kerel developmenti o prostorno databaza andro Rromane čherutne obketia, thaj ka kerel kontinuacija baš o finansiribe o urbaneske planija hem tehnikane dokumentacije save trebul baš i legalizacija thaj ka organizuinen treningija vaš soske trebul thaj si importanto i legalizacija. Prioriteti si dendo e projektenge save inkeren korkor-konstrukcija. Kote i legalizacija našti ovel, evikcija thaj kontrukcija/adaptacija e kherengri ka ovel implementirimo.

Beneficije vaš i legalizacija si:

- O komune save adoptirine o uranističko planija, keren kondicije te anen pobut love vaš olengre infrastrukturakre projektija;
- Legalizacijakro procesi čerel majfundone kondicije vaš o čherutno ažutiribe ko individualne persone/familije;

⁴ B. Jakšić and G. Bašić, Romane kherutne objektia, *Dživdipaske kondicije thaj Šajipa vaš i Integracija e Rromengri ki Srbija, 2002.*

- Legalizacijakro procesi dela zor e čerutnen te čeren po aktivno ko lengro čeribe (bajraren o emocije vaš o lengripe andro projekto);
- Legalizacija tiknari o konflikti thaj o socialno konekcije oven po stabilno;
- Legalizacija anel developmenti e bute beršengro thaj održivo solucije.

Na but angle, o foro Beograd iniciringja evikcija e Rromen kotar centralno lokacije (telal i Gazela thaj Belvil). I preparacija vaš o buteberšeengri konstrukcija čerengri e Rromengi save si paldime kotar o centralna lokacije si ko plano, numaj nane but urbanistička planija save ka den hem opremenin i phuv lenge dživdipaske. Numaj, musaj te dikhelpe o čeripe e Rromengro sar kompherhezivno procesi – savo ka inkerel butikeribe, edukacija thaj sastipe – te kamljape te ovel buteberšengro lačo procesi.

- ❖ Kosritibe o IPA love te lačarelpe i infrastruktura ko Rromane čerutne objektia: Exploro Medjimurje, Rajo Aleksa Djokić, Pošerutno, Governmentosko Departamenti vaš o nacionalno minoritetia, Governmento Kroacija

Ko 2005, o governmento čergja jek studija thaj sikhavdja duj reportija kotar o Rroma⁵. O 2011 čerutnipsko censusi sikhavdilo soj i Kroacija si phuv kote isi majbut dipariteti kotar olakre dizutne thaj Rroma save isilen akcesi ko lačarde bešipnaske objektia savo akcesi si ko sasto saniteti thaj pani.

I anerameski politika inkerel o Nacionalno Rromano programi (2003) thaj o Akciono plani kotar i Dekada Rromengi (2005) save kotora si fokusime ko čeripaski situacije e Rromengi (majbut fokusi si ko privatno kheripe). Akava sine pratimo e Phuvjakre planea vaš o anglalipe e kherutne situacijakro – savutne 14 phuvja čerdje olengro plani maškar 2005 thaj 2010, thaj aktivitetija sito primarno dende ano lokalno kordkorodirekcije.

O Ministerio vaš i konstrukcija thaj fizikano planiribe dengja 14 urban planija dži avdije thaj doniringja phuv e komunenge save si ponauduri dende e Rromenge. O Rroma sine inkalde kotar o bilačipe kotar o ilegalno objektia thaj dengje len tikni kamata e kreditoske. Na but dureste, nevo Kanuni vaš i legalizacija si ando.

Kana vačarelpe kotar o čerutnipe, o nanibe i nacionalno strategija/kanuni sitoj kompenzirimo varesave examplorenca kotar o čerutne programija, sa akava pala o džene savenge trebuj ažitiribe kotar o socialno eskuzija (o Rroma nane eksplicitno sikhavde). O ažitiribe si dendo kotar o lokalno korkoro direkcije, ani koperacija e socijala thaj Rromane konsileja/Biraipkane organizacijenca, thaj ažitiribe vaš i kirija, tačojbe, pani, brlogo thaj varesave buča butikeripnaske.

Kana korisintlpe o IPA fondacija e čerutne situacijakre projektonge, musaj te čerelpe plani vaš o aktiviteti thaj o budžeti ko detaljia. Akava procesi ka ažitirinel te tiknarel o troškija save musaj te oven učarde kotar o lokalno jase nacionalno governmenti. Dikindoj o PHARE thaj IPA projektia ki Kroacija, o progresi šaj dikelpe ano minizirime biplanirime troškija:

	EU fondii (EUR)	Kontribucija kotar i Kroacija (EUR)	Avera troškija (Kroacia, EUR)
PHARE 2005	470,000	157,000	700,000
PHARE 2006	2,472,000	975,000	400,000
IPA 2008	1,971,000	733,000	215,000 until Sept. 2012
IPA 2012	900,000	100,000	Trebuj te dikelpes

O komune isilen akcesi ko maškarthemutni koperacija thej fondii save musaj te koristinen te vazden o kapaciteti thaj implementacija. Uzal o khujbe ande EU, maj but love ule transparentna ali i cidibe ko but phuvja si but teluno, posebno ko lokalno niveli thak ko regije save nane len but anglalipe.

- ❖ Koperacija e Romenca, Askalijeca thaj Egipcanenca ko kheripaske situacije/programi raseljavanje, Rajo Arsim Nimanaj, Pošerutno Programesko, Europaki Unija Mitrovica Rroma, Aškalije thaj Egipcani ažitiribaski inicijativa (EU-MRSI), Mercy Corps

O majbaro fundo e projektosko si evikcija majbut kotar 90 RAE familije kotar o kontaminirimo kampi Česmin Lug thaj Osterode ani (paluni) Rromani Mahalla ko upruni Mitrovicë/a thaj permanentno phandljipe akale kampesko. Čeripe sitoj samo jel kotar o šov komponente e projektosko – isi

⁵ Lokacije ko save si o Rroma – trenutno kondicije thaj developmenti šajipasko thaj anglalipasko kherutne situacijakro thaj dživdipasko e Rromengo ani Kroacija, Zagreb, 2005.

edukativno komponenta, ekonomikano developmenti, sastipe thaj aver. E kamepsko godžavutno timi sitoj formirimo kotar i komuna, Mercy Corps, UNHCR, OSCE, thaj lideria kotar o Rroma, Aškali jako Dokumentesko Centro. Odola andje decizija soj o čera uzal jek polaće kotar o blokija. Ano rami e Ljegarutneja vaš o buteberšengo Iranibe⁶, čera jek uzal o jek si konstruisime (isi jekh pobare konstrukcija kotar 95m²).

I phuv si dendi e Mitrovicë/a kre komunake thaj triparcijalno kontrakti vaš o koristibe si telalhramomo ko 99 berš. Ponauduri, o Mercy Corps telalhramongja kontrakti e komuna savo sikhavi koperacija ko projekto. Jek majfundono kotar e projektosko sine o arakhibe i lokacija – i lokacija sito pandž minutija phiribe dži o centro Mitrovicë/a.

Rušibe ano progresi

I Rromani mahalla ki upruni Mitrovicë/a

Visita

Khedimos e Šerutnea kotar o Medjimurje Distrikto thaj visita e Rromane kheripaskre objektia

Medjimurje regija sito o čer bute Rromenge ki Koroacija. Phenelape kaj si dži o 11% regijakri populacija Rroma. Medjimurje regija indentifikuimi sito sar jek regija kote o Rroma isilen naefikasno dživdipaske kondicije: bilo si o rezultati kotar o bilači infrastruktura ko Rromane čheripaske objetia jase naefikasno dživdipaske kondicije ko individualno khera.

Khupate e Governmentoske Ofisoa baš o nacionalno minoritetia, Medjimurje regija osiguringja fondacija vaš o čheripaske projektia save inkeren:

- “Rekonstrukcija vaš o infrastruktralno projektia thaj mreža (pani, kanalizacija thaj elektrika) kotar o Prag bešipne” (PHARE 2005);
- “Rekonstrukcija vaš i infrastruktralno mreža ki Pribislavec, Piškorovec thaj Lončarevo kheribaske objektia” (PHARE 2006);
- “Rekonstrukcija vaš i infrastruktralno mreža ki Orahovica hem Sitnice kherutne objektia thaj počmibe i legalizacijakro procesi” (IPA 2008).

O džene kotar o khedimos thaj visita ande foro Sisak, Kroacija

Savutne trin projektia sinelen fundo te sasljaren thaj lačaren o standardi dživdipasko e Rromengo ande Medjimurje regija thaj ponauduri vaš i inkluzija e Rromengi.

⁶ Ministerio vaš o komuniteti thaj iranibe, Ljegarutno vaš o buteberšengro irinibe, revizirimo ande juli 2006. berš, <http://www.mkk-ks.org/?page=2.42&archive=true>.

Arakhibe e Šerutnea kotar o Sisak komuna thaj visita e Rromane kherengo

Ko 2005, o bešipne ko *Capraške poljane* ko foro Sisak sine informalno Rromano čerutno objekti savo si vazdimo ande Kroacijakro kompanija pala veš. Sine publikano than thaj na sine planirimo bešipaske. E fundo savo trebul te del čerutnipe e 150 familijenge savo akana o *Capraške poljane* si lengro čer, o foro Sisak kergja tranfer i phuv e Rromenge kotar i Repubika Kroacija ko komuna Sisak.

Sociološko studija sine čerdi thaj sine fokusirimi ki Rromani populacija savi bešti ando Sisak komuna thaj *Capraške Poljane*. Akaja studija sine o rodipe i phuv kaj o bešto Rromano than sine kotar i Kroacija ki lokalno komuna. Ppalo akava transfer, i komuna angja detalno Urbanističko Plani. O foro čergja reklasifikacija kotar o publikano ko na urbano bešro than. I komuna čerdja investicija 900,000 Kuna ko akava napi (džikaj EUR 120,000). Jek kotar o majbaro fundo soske akava examploro si dikhlo sar baro sukcesi si o lačo pendžaribe e legislativno procedura kotar e komuna thaj lakre butikerde.

Akava dengja e foroske formalno akcesi vaš i infrastruktura sar soj pani, elektrika thaj čedibe o brlogo. Ponauduri, jek kotar e komunakre butikerutne džene sito foskusirime ko butikeribe e Rromenca. E komunakre džene inkerdje khedimos thaj varesave publikane diskusije save sinelen direktno kontakti e Rromenca thaj olengre šertutnenca.

Akana, o džene kotara o Rromano bešto than Sisak dengje aplikacija vaš i legalizacija. Akava našti ovel čerdo kotar i komuna – akava si vareso so o Rroma musaj te čeren korkori. Bilaćipaske, o iranutno lafi kotar o Rroma si but teluno thaj o aplikacije si na but baxtale. O Rroma ka oven pučime te činen olengro than sebei o astaribe o vlasništvo e kheresko.

Sumiribe o rekomendacije save dende kotar o Evropakri Komisija vaš o anglalipe e Rromano kheripaske⁷

O direktorato pala o buxlaripe e Evropako sinele but uče niveleskre konferencije vaš o Rroma e governmentosa kotar o regioni, savo legardje dji o serije rekomendacije thaj konkluzije thaj decizije. Dok o rekomendacije sine krojime e situacijakre ki savutni jurisdikcija phuvjakri, esavko sumiribe i situacija sito relevantno e savutne governmentoske kotar o Lunaligasko Balkani:

Legalizacija

- O informalno bešte thana musaj te oven ando komunakro prostorno plani.
- O administrativno thaj avera dadžbine save musaj inkalepnpe pala o dokumentija vaš i legalizacija e ilegalno kherenge musaj te oven tiknarde e socijalno dukhavde dženge.
- O provizije vaš i phuv ko buteberšenge formirime hakajeske thema thaj/hem legalizacija e "ielgalno bešte thanengre" musaj te oven čerde kotar o komune.
- O Rroma musaj te oven po lače informišime kotar o procedure e Kanuneskre vaš i legalizacija e ilegalno bešte thanengro/kherengro⁸. O katastro thaj o Rromane biraipkane organizacije musaj te organizuinen kedimos te vazden o pučipe akale problemosko ande Rroma.

Relokacija

- I lokalno direkcija musaj te ko sistematikano drumo organizuinel konsultacije e dukhavde komunita angle varesavi relokacija jase paldibe kotar o informalno bešipne.
- Kana avel i situacija vaš i evikcija/paldibe, i obligacija e lokalno direkcijakari si te arakhel alternativno bešipe savutne dukhavde dženge.

⁷ Ano fudno e saves si identificirime ko majuče seminarija inkerde kotar o Pierre Mirel, Buxhjaripasko Departamenti, Evropaki Komisija, ande 2011 ko savutne Lunalerigate Balkaneske jurisdikcije, sem Kroacija. Dik o "resursi materijalesko" sekcija vaš o rekomendacije vaš o savutno jurisdikcija.

⁸But jurisdikcije ko Lunalerigasko Balkani počmingje o anglune faze savo si adopcija o Kanuneske strategije thaj hakajeske procedure ko formiribe ilegalno konstrukcija e kherutnengo. Ko 2006. berš, I Albania angla angluno Kanuni vaš I legalizacija, urbanizacija thaj integracija e informacno konstrukcijakro. Ko 2009, i Srbija angja o Kanuni vaš o planiribe thaj konstrukcija savo definišnela legalizacija ilegalno vazdime objektia. Ko 2011, akava sine pratimo e kanunea vaš o tretmani e ilegalno vazime kherenca ande Paluni republika e Jugoslavijakri Makedonija thaj o Kanuni vaš o o tretmani e ilegalno vazime kherenca ande Kroacija. I Kroacija sito ani faza te anel o amandmanija ko Kanuni e o tretmani e ilegalno vazime kherenca. O Montenegro si ani faza te anel o Kanuni vaš I legalizacija e inforlano obejtengro, dok Kosovo* sito ani faza te anel I Strategija vaš o informalno bešipe. Dok I Bosna thaj Heryegovina nanlen po buxlo legislative ko nacionalno niveli, but komune na angje o Kanuni vaš I legalizacija.

Socijalno bešipne

- O komune musaj te intenzirinen olengre napia te den adekvatno kherutne socijalno kheribe e Rromane familijenge save si bikherutne thaj nene len nisavo than. Odola musaj te osigurinen o čhera oven konektuime e objektosa.
- I trenutno metodologija vaš i selekcija e čherutne projektoski beneficije musaj te oven revidirime te sikhaven o kriterijumi vaš i selekcija, anorami e lekcije save si sikhavde angle, thaj inkeribe o hapi svo trebul. I rola e komisijakri vaš i selekcija, Rola e Centroski vaš i socijala thaj e Rromane šerutnenca musaj te oven sikhavde.
- Specijalizirime thaj aver thaj aver kherutne programija save keren respecti pala kulturako averipe hem našen kotar i socijalno segregacija musaj te oven implementirime kotar o dukhavde grupe.
- Nezavisno monitoring sistemi/trupo musaj te ovel formirimo te dikhel i implementacija e čerutne projekteski kotar o početko dži o fundo implementacijakro.
- O governmento musaj te osigurinel o love e konstukcijake pobuter čherenge thaj pobuter ažutiribe telal o komunakro budžeti thaj donatorja vaš i realizacija čherutne programesko.

*Standardija te inkere: **adekvatno čheripne si pobut kotar o krovo upral o dikaskro šero.** Premalo UN-Habitat, “adekvatno kheripe” includes:*

- *Korkoripe & hem lačo than*
- *Fizikano khujbe;*
- *Adekvatno sekuriteto;*
- *Sekutiteto e bešutnesko;*
- *Strukturalno stabiliteti & vakhtani;*
- *Adekvatno dikhindo, tatipe, thaj ventilacija;*
- *Fundoni infrastruktura: pani, saniteti & brlogo thaj than frdibasko;*
- *Lačo thaj sasto dživdipasko faktoria, thaj*
- *Adekvatno thaj pritupačno lokacija vaš e bućake & fundone thena*

- sa akava musaj te ovel ko jel lačhardi suma.

Dživdipaske kondicije

- O governmento musaj te osigurinel akcesi ko lačo thaj sanitero objekti kaj siton o Roma, Ačkalije, thaj Egipćanija dživdinen akana.
- Kheripne thaj infrastruktura projektija save targetirinen e Rromen musaj te ovel len prioriteti kana kerelpes o budžeti.

Rekomendacije save dengja i butikeribaski grupa

Legislativno thaj politikane solucije vaš i legalizacija thaj anglalipe e Rromane čheripnaske, reportirimo kotar i Rajutni Sanela Imamović, Menadžeri Projektesko, Katolikano Muklipasko Servisi, Bosnia thaj Hercegovina

- Sar o angluno, musaj te kerelpes o analize vaš o fundone kondicije – akava si identifikacija e čheripnaske objekta, karakteristike thaj varesave hakajeske vlasnikoske buća thaj čeribe i socijalno karta svakone čheripnaske (so zavisinel kotar o love thaj o baripe e čhereskro kote o Rroma).
- Dendi si rekomendacija te astarel pes o pristup savo ka regulišini savutno kherutnipe e detaljno regulaciono planea (savo ka inkerel i pobuxli regija), polače nego te legalizuel pes svakova individualno objekti. O apluno metodi sikhavdilo administrativno po hari rodibasko thaj po jeftino opcija. Palo odova, musaj te delinel pe i phuv ko kotora thaj kerelpe legalizacija e objektesko.
- O kreditija thaj avera resursija ka oven dende te ažutirinel pes o procesi e legalizacijakro. O Rroma musaj kana kerelpe konstrukcija e socijalno kheripnasko te oven othe, te kerelpe developmenti po zoralo emocija vaš o vlasništvo thaj responsibiliteti.
- Ki situacija kaj varesavo čeripe našti ovel regulišimo, anoremi e Deklaracija kotar i Beč, evikcija e čeripaski musaj te na ovel sa dži kana na arakhel pe alternativno bešipne e dukhavde manušenge.
- Vačaribe thaj godavipe kampanje musaj te čerenpe sebepi te mothovipe soske si importantno i legalizacija thaj o šajipe vaš o beneficije.
- O vačaribe vaš o civilno registracija musaj te oven godjake kana kerelpe i legalizacija thaj direktno keren influencia ko olesko sucesi.

- Legalizacija thaj socijalno čeripe musaj te oven jekh ka jekh avere bućenca save si pala o socijalno infrastruktura thaj edukacija, sastipe thaj butikeribe. Integracija esavke sektorengo musaj te ovel po zorali, examploro, o dada thaj o daja e čhavendar save agoringje o razredo musaj te oven činavde kotar o pokibe legalizacijakro.
- Akcesi ko butikeribe sito maj senzitivno vaš o inkeribe e Rromengo thaj socijalno čherutne projekesko.
- Te kamljam te čera promocija e integracijakro e Rromengo savo koristinen o socijalno čheripa jase save si relocirime, musaj te formirinel pe Centro vaš o monitoring e svakone korisnikoske thaj leske/lakre koperacija e relevantno institucijenca (butikeribe, edukacija, sastipe). Esavko monitoringo thaj detaljno, regulanorno reporti kotar o kondicije e korisnikoskre musaj te oven ande donatoresko-pokimo projekto kotar i ohuv save del love.

Legalizacija thaj o socijalno bešipne musaj te oven jekh ka jekh avere aktivitenca save si palal o socijalno infrastruktura thaj akcesi ko edukacija, sastipe thaj butikeribe.

Komunakre inicijative vaš i legalizacija thaj anglalipe e kherutnengro, reporti kotar o Rajo Dritan Shutina, Egzekutivno pošerutno, Co-plan Biraipkani organizacija, Albania

- O vačaribe „sukcesi“ thaj „majlačhi praksa“ musaj te ovel koristimo bute pažnja, thaj te lel pes godi vaš o tikno-vakhtesko thaj bare-vahtesko riziko vaš i segregacija.
- Promocija e integracijakri musaj te na legari ki asimilacija. Kulturalno thaj avere karakteristike save si ano Rroma musaj te oven pendžarde. Varesave karakterisitke save amen pendžara sar kulturno sito konsekvence kotar o socijalno-ekonomikane kondicije.
- Oven godžaver te na peren ko legalno „bilachipe“ – o fokusi te nemestinelpe o kanuni re resel o valjanipe e savutne dizutnengo šaj ljegari ki ekskluzija avere savedukhavde grupengi, save si Rroma.
- Dejbe i phuv sito jek primarno problemi kana kerelpe inicijativa e urbano politikakro.
- O kanunija si ande te avelpes dji o varesavo fundo, numaj zoralo sitemi monitoringesko sito but senzitivno te mothoven o problemi ki implementacija thaj legaren ko anglalipe e legalno anoramesko palo vahti, ano rami e čačutne valjanipa ko tereni.
- O procesi e urbanesko planiriba musaj te ovel po participativna te zadovoljinen savutne komuniteto, pa hem e Rromen.
- O Rroma nane subjekto, no musaj te oven partneri thaj člani kana kerelpe politika.
- O lokalno korkordirekcije silen na but finansijsko resursi. Nacionalno strategija si pobut ande bizo budžeti lengre implementacijake.

O Rroma nane subjekto, no musaj on te oven partneri thaj člani kana kerelpe politika.

Resursi

Kanuni vaš i legalizacija:

- Governmento Albania, Kanuni vaš i legalizacija, urbanizacija thaj integracija e informalno konstrukcijakro, 2006
- Governmento Srbija, Kanuni vaš o planiribe thaj konstrukcija, 2009
- Governmento e ex- Jugoslavijakri Republika Makedonija, Kanuni vaš o tretmani e ilegalno vazdime objektenca, 2011
- Governmento Kroacija, , Kanuni vaš o tretmani e ilegalno vazdime objektenca, 2011 (akana ano procesi vaš o promibe)
- Governmento Montenegro, Kanuni vaš o legalizacija informalno obektengro
- Governmento Kosovo*, draft Strategija vaš o regulišibe e bešipnasko, 2012
- Bosna thaj Hercegovina nanela khupatni legislativa ko nacionalno niveli, ama isila but ko komue save angje decisija vaš i legalizacija e informalno konstruisime objektoske
- Ministerio vaš o komuniteti thaj iranibe ki Kosovo*, *Ljegarutno vaš o buteberšengro iranibe*, revidirimo ko juli 2006, <http://www.mkk-ks.org/?page=2,42&archive=true>

Kanuni vaš o socijalno kherutnipe:

- Governmento Kroacija, Programo publikano pokimi khertutni konstrukcija, 2001
- Governmento Albania, Kanuni vaš o socijalno kheripe, 2004
- Governmento Srbija, Kanuni vaš o socijalno kheripe, 2009, thaj Nacionalno strategija thaj Akcioni Plani vaš o kheripe, 2012
- Governmento Kosovo*, Kanuni vaš o pokibe specijalno kherutnesko programi, 2010
- Governmento Montenegro, draft Kanuni vaš o socijalno kheripe, 2012
- Sa dži akana nane formalno ande legislative kotar o socijalno kherutnipe ki ex-Jugoslavijakri Republika Makedonija, ko 2010, o governmento angja Nacionalno strategija vaš o činavibe o čororipe thaj socijalno kherutnipe savo si pala o džene save si socijalno cidime kotar i kherutno sistemi.
- Bosnia thaj Hercegovina nanele varesavi strategija jase legislativa vaš o socijalno kherutnipe, ama varesave programija si implementirime thaj suporti dengja o CRS, UNDP thaj Hilfswerk Austira.

Maškarthemutne okviria:

- Maškarthemutno konvencija vaš o ekonomikane, socijano thaj kulturakre hakaja, 1966, <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>
- Maškarthemutno konvencija vaš i eliminacija e diskriminacija haj savutne forme i rasno diskriminacija, 1969, <http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm>
- Konvencija vaš i eliminacija o savutne forme džuvljane diskriminacijakre, 1979, <http://www2.ohchr.org/english/law/cedaw.htm>
- Konvencija vaš o čhavrikane hakaja, 1990. <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>
- OSCE Akcioni plani vaš o anglalipe e situacija e Rromengi thaj Sitni ko OSCE regija, 2003, <http://www.osce.org/odihr/17554>
- Europaki Unia, *10 Fundone principia vaš i inkluzija e Rromengi*, 2011, http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2011_10_Common_Basic_Principles_Roma_Inclusion.pdf
- Kosili europako, Rekomandacije Rec(2005)4 kotar o komiteto Ministresko e phuvjenge save si člani vaš o anglalipe e Rromengo thaj Travelengro ande Europa, adoptirimo kotar o Komiteti Ministeroske ando 23 Februariy 2005ko 916th khedimos e ministrengo, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=825545>
- Rekomandacije kotar o Komesarijati vaš o manušikane hakaja vaš i implementacija o hakaja ko kheripe, Strasbourg, 30 juni 2009, CommDH(2009)5, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1463737>
- Bečko Deklaracija, andi kotar o Lumijakro kongresi vaš o manušikane hakaja 1993, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b39ec.html>

EC operativno konkluzije/rekomandacije vaš i svakoja jurisdikcija (sem i Kroacija):

- Operativno konkluzije kotar o seminar vaš i inkluzija e Rromengi thaj Egičanengi ano rami e Albanijakre integracija ande EU, 15 decembar 2011, Tirana, dostupno ki rig http://eeas.europa.eu/delegations/albania/documents/roma_concl_final.pdf
- Operativno konkluzije kotar o Romano inkluzijakro seminari: o drom anglal e Bosna thaj Hercegovinake, 4 juli 2011, Sarajevo, <http://www.osce.org/odihr/91134>
- Operativno konkluzije kotar o khedimos vaš i inkluzija e Rromengi thaj Rromane našle dženenengi, 26 juli 2011, Skopje, dostuno ki rig <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Conclusions.pdf>
- Operativno konkluzije kotar o vorkshopi vaš i inkluzija e Rromengi, Aškalijengi thaj Egipčanengi čherutne thaj avrutne džene ki Montenegro, 28 april, Podgorica, dostupno ki rig http://www.delme.ec.europa.eu/upload/dokumenta/082011_avgust/CONCLUSIONS%20OF%20W/ORKSHOP%20ON%20INCLUSION%20OF%20ROMA,%20ASHKALI%20AND%20EGYPTIANS%20DOMICILED%20AND%20DISPLACED%20PERSONS%20IN%20MONTENEGRO.pdf
- Operativno konkluzije kotar o Socijalno inkluzija e Rromengi, Romano pučibe ki Srbija, 21-22 juni, Belgrado, dostuno ki rig <http://www.osce.org/odihr/91136>
- Saranda akcije te zoralipe i impementacija e Rromengi, Aškalijengi thaj Egipčanengi stategija thaj akciono plani, maj 2011, Pristinë/a, dostupno ki rig http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/documents/press_corner/111608-com-ko-rae-meeting-recommendations_en.pdf

Reporti:

- Konsili Europako, 10 Fundone principua vaš i inkluzija e Rromengi, 2011, http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2011_10_Common_Basic_Principles_Roma_Inclusion.pdf
- Fresno, Jose Manuel, So čerel e Rromenge inkluzija ande EU, 2012, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/whatworksfor_romaninclusion_en.pdf
- UNDP, Studija andar i situacije e Rromengi ande 11 EU Phuvja ande EU: I studija rezultati ko jekh, 2012, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/whatworksfor_romaninclusion_en.pdf
- CRS, Rekomendacije vaš o developmenti e na-profitno sociljano čheripaske ande BiH, Oktobar 2011
- Governmento Srbija, Ljegarutno vaš i legalizacija e informalno romane bešipna. <http://www.romadecade.org/files/downloads/14th%20ISC/Guidelines%20ISC%204-5%20Sept%2008%20Macura.pdf>
- OSCE Misija ande Bosna thaj Herzegovina, Reporti kotar io informalno čheripe ande Bosna thaj Heryegovina, 2003, p. 3. <http://www.osce.org/node/14860>
- OSCE, Romano kheripe thaj bešipne ande SE Europa, 2006, <http://www.osce.org/odihr/23336>